

ІСТОРИЧНА ТОПОНІМІКА ЗАРІЧНЕНЩИНИ І ДЕРЖАВНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Тема зародження української державності далеко не байдужа Володимирі Перуніну.

Його історичні дослідження, краєзнавчі пошуки вилились у ще один вагомий здобуток - нарис «Історична топоніміка Зарічченщини і державність Київської Русі», опублікований у четвертому номері науково-практичного журналу «Вісник Книжкової палати».

У житті кожної людини бувають щасливі і пам'ятні дні, але найсвятішим і утаємничено значущим вважається день народження. Він для кожного стає ніби створенням світу. Щорічно 24 серпня відзначається День Незалежності України як державне загальнонаціональне свято. Заснування країни відбувається не за один день. І питання зародження початкової державності хвилює і політиків, і фахівців, і пересічних громадян. Суспільство використовує тисячолітньо відомі державні символи, які дійшли з глибини минулих століть.

За словами одного з президентів США Біла Клінтона, Україна — це «наймолодша європейська країна і найстаріша в Європі нація». Така невідповідність чи не докір нам? Невже етнічна тисячолітня культура не зберегла ознак зародження Київської Русі для правонаступниці — сучасної України?

Вибір європейського спрямування розвитку нашого суспільства також вимагає самовизначення. Відоме твердження Г. Гегеля: «Народ постає історією, а не тільки географією й антропологією — лиш у формі держави». Відповідно до перших законодавчих актів народ визнається історичним.

Імовірний початок державності, можливо, увічнений непомітно. За ніби буденним висловом найстарішого державного літопису приховано точний календарний час, шлях творення, послідовність дій, головне місто, звідки все почалося.

«Повесть временных лет» Іпатіївського літопису сповіщає: «В лето 6455 (947). 11 апреля. Пасха. Иде Ольга к Новугороду, и устави по Мьсте погосты и дань и по Лузе погосты и

військову дружину-Русь, відповідальність і владу над військово-торговим шляхом «із варяг у греки».

Відомо, що Велика Княгиня правила країною майже 20 років. «В епоху, коли війна була головним засобом у міжнародних стосунках, Київська Русь не застосовувала воєнні дії. Русь не воювала з жодною країною».

Нестор, укладач літопису, як і його попередники, передає несвідомо і піднесено відверто момент нічної сили, безсумнівно наочний для сучасників княгині Ольги. «Іде...» творити державні кордони, місця зосередження виконавчої влади, окняжені землі за тисячу кілометрів на північ від Києва. Літописець звеличує подію, адже з середини VIII ст. слов'яни потерпали від нападів хазарів, скандинавів, міжплемінної ворожнечі.

У 945 році древліани прийшли до княгині Ольги з провиною. Вони вбили її чоловіка. Згідно зі звичаями, запропонували стати жінкою князя Мала. Привітала вона словами: «Добра гостье придоша». Вранці кривдників спалили в ямі з дубовим вугіллям для жертви язичницьким богам.

Подібні обставини сприяли захопленню влади у Києві Олегом 882 року. Він виманив Аскольда і Діра словами: «Гость еси, йдем в греки» і підступно вбив.

В обох випадках «гості»-чужинці прийшли водою, повідомили про очевидну провину або приховану загрозу. Їх поява спровокувала протидію, що міститься у слові «погост». З'ясуємо це за допомогою нашої сучасної мови. Давньоруське слово «по-гость» двоскладове. Гость — від лат. *hostis* — чужинець, ворог, По (прийменник) — означає межу. Різний прояв одного кореня змінює ставлення до давнього значення, виявляє протилежність змісту, притаманного самому кореню.

Погость набуває несподіваного змісту — застереження у подальшій подорожі, заборона перебування, кордон. Подібно до Полісся, Поділля, Покуття, назви яких спершу означали рубежі, а з часом перейшли у назви ландшафтно окордонених областей. Подібність творення

шування селища кінця тисячоліття. Досить велике поселення і мале городище можуть свідчити про постійно діючий військовий табір із тимчасовими побутовими забудовами. На 1,5 км вище за течією ріки на лівому високому березі розташований сам літописний По-гост. Він на відстані, відокремлений водою. Поява укріплених поселень — це важливий показник становлення державності. Варто зазначити, що військова частина на вході в Погост і відповідній йому берегові землі 480-кілометрового Стиру символізували владу і були відділені від цивільного Погоста з місцевим населенням. Також місце розташування складових осереддя управління неподалік устя Стиру і впадіння в притоку Дніпра Прип'ять свідчить, що місцевість вибрали не випадково.

Згадаємо створення погоста в долині річки Мста. Постійна присутність військових перекривала давніший торговий шлях через Волзьку Булгарію і Хазарський каганат — «із варяг у хазари», від озера Ільмень до Волги. Він обминав головне місто Київ і був невідповідним, збитковим. Саме про цей кордон йдеться у літописі. Із Русі можна йти Волгою до «Болгари і Хвилісі (Хорези)». «Волга — то вже не Русь». Створення погоста на Мсті, що поєднав Північну Європу і південну через Київ, — це геополітичний вибір княгині Ольги. Він доповнює, затверджує і завершує попередню подорож 946 року до Константинополя. Наголошує на спрямуванні дохристиянських цінностей і зв'язків. Це одночасно і оборона, і захист.

Автор «Історії Русів» вкладає в уста Богдана Хмельницького вже через півтисячі років звиязну ознаку державності словами: «...Всі народи, що живуть у світі, завжди боронили й вічно будуть боронити своє існування, свободу та власність — навіть звірі, худоба та птиці обороняють свої лето-вища, свої гнізда і дітей своїх до останніх сил...». Навіть малолітній Святослав Ігорович вже в 950 році править у Новгороді, очолює прикордонну службу, хоча його опікуном була Ольга. Землі на північ від лінії рік Луги і Мсти належали Альдейг'юборгу (Новгороду, тепер — Стара Ладога). Вони були

по мисте погосты и дань и по русе погосты и дань и оброки и ловища ея суть по всей земле и знамения, и места, и погосты... изрядивши, възратися к сыну своему в Киев» .

Перший національний герой, полководець, син княгині Святослав Ігорович шляхетно попереджав супротивника про початок військових дій: «Іду на Ви». Подібний вислів застосував майбутній хреститель Київської Русі, онук Ольги: «Володимир іде на тебе». Одразу бачимо суттєву відмінність. У нащадків військова справа повнена руїною. У княгині насичена розбудовою, миром, створенням нового добропорядку (доброладу). Витяг із літопису набуває особливого значення і певною мірою є підсумком подорожі попереднього 946 року. Вперше відвідування столиці Візантії мирне, хоч і небезпечне. Спадкоємиця влади за законом, київська княгиня особисто очолила посольство до найпершої християнської країни Європи. У Константинополі ішов великий флот, переважно військові, близько 1500 осіб. На чолі — жінка-слов'янка .

Подорож була нагальною. Достеменно відомо, що незадовго до смерті князь Ігор (конунг Інгвар) уклав надзвичайно важливу угоду військової дружини-Русі з очільником Ромейської імперії. Пізніше його співдоговорник імператор Роман раптово був позбавлений влади. Цілком природно, що Ольга і Костянтин Багрянородний поспішали відновити взаємне підтвердження, законність сили попередніх домовленостей і мирних відносин. Угоди раннього середньовіччя уклалися на 30 років. Вважались дійсними, доки тривало життя першої особи країни.

Ця зустріч найвищого рівня розпочала найбільш плідний період у стосунках язичницької Русі з Візантією .

Таким чином, дві подорожі здійснили небачений «державний крок» на вражаючу відстань у п'ять тисяч кілометрів. Величний своїми наслідками для багатьох владних поколінь: було прийнято у спадщину від конунга Інгвара

окордонених областей. Подібність творення виявляє прадавнє слово «понеділок». Від давньоруського *не дѣлай, неділя*. *По* — означає межу у часі й відокремлює новий тиждень. Тобто розпочинається повторення «той же день». До сьогодення користуються словом «по-роботі», яким означають межу у дії і часі .

Так людська пам'ять зберігає власні назви раннього середньовіччя. Погостом іменувалося одне з 13 тисяч містечок . нашої країни, що сьогодні є селищем міського типу Зарічне в Рівненській області. Указом Президії Верховної ради УРСР від 07.03.1946 року відбулось перейменування Погосту Зарічного в Зарічне.

Відомо, історична топоніміка може бути джерелом для дослідження прадавнього часу. Те, що існували літописні погости на річках Лузі і Мсті разом із Погостом Зарічним на Стирі доведено науковцями у ХІХ ст. та закріплено у двох європейських визнаних джерелах: в «Енциклопедическом словаре» т. XXIV (Ф. Брокгауз, І. Ефрон) і у «Словнику географічному Польського Королівства та інших земель слов'янських» (мова польська) т. VII. Останній сповіщає про наявність біля Погосту Зарічного військового укріплення Х століття. Таким чином, літописні і лінгвістичні припущення про назву Погост доповнюються історичною і археологічною складовою — городищем. Воно передбачало наявність постійної військової варті.

Немає можливості дослідити погости на Мсті і Лузі. Вони більше тисячі років тому належали Києву. Про їх точне місцезнаходження замовчують авторитетні вищезгадані словники. Вперше на початку ІІІ тисячоліття події 947 року, підтвержені літописом, — Погост Зарічний на річці Стир — дають можливість дослідити один із багатьох адміністративних центрів Київської Русі.

У заплаві правого низького берега розташована давня військова споруда, що має округлу форму діаметром 55х60 м. Оточена земляним валом заввишки 1,5—2 м, захищена двома ровами. На південному підвищенні, площею 250х100 м, виявлено докази розта-

(Новгороду, Генер — Стара Ладога). Вони були передані Києву у 1019 році як посаг за доньку короля Норвегії Інгігерду.

Значення Погостів особливе в доісторичному ландшафті 947 року. Безкінечний праліс, безкраї нерубані пущі — найхарактерніші прикмети краєвиду Середньої і Північної Європи. Велика подібність до сучасних лісових просторів Канади і Сибіру. На півдні довкола Києва — зона лісостепу зі славетними родючими чорноземами. Південніше — Великий Євразійський Степ. Дніпро (2285 км) із численними притоками поєднував берегові землі. Природні кордони були відкритими.

Першого національного героя нашої землі князя Святослава і його військо порівнювали з найшвидшим гепардом: «Ходить, як пардус». Так само швидко протягом двох десятиків років зародилась і склалась давня Київська Русь. Держава розпочалась із виведення більшості війська з міста Києва, розподілу його на частини, призначення на постійне місцеперебування в таборах біля Погостів.

Пророчими і суголосними стають слова засновника державницької школи в українській історіографії, народженого і упокоєного на Волині, В'ячеслава Липинського: «Останні ознаки державного життя залишилися... тільки на краях держави — власне в оцьому північно-західному окраїнному півколі, що простяглося од Карпатських гір через Русь Червону й лісову Волинь, до північного болотистого Полісся» .

Погости — це землі й кордони, де вперше життя давньої людності було налаштоване відповідно до державних законів.

Дрібні городища, особливо біля гирл рік, уособлюють військові табори і владу Погостів часів перших реформ Великої Княгині. З цього починалась держава, визнання, повага до Київської Русі в землях і країнах Європи. 947 рік. «Иде Ольга к Новгороду...» — це початок народження нашої державності. 1067 років тому. Через 41 рік відбулося Хрещення.

Володимир Перунін